

ZENON SZYMAŃCZAK
WSP Bydgoszcz

WYCHOWANIE PATRIOTYCZNO-OBRONNE W SYSTEMIE WYCHOWAWCZYM SZKOŁY PODSTAWOWEJ

Postawa patriotyczno-obronna¹ przejawia się w pewnym stałym stosunku wychowanka do określonych zjawisk. Wyraża się ona w stosunku do bezpieczeństwa ludowej Ojczyzny, w społecznej dyscyplinie i gospodarności, w samodzielności i odpowiedzialności życiowej, w odwadze i dzielności itp. cechach. Wymienione zjawiska stanowią pewien wyznacznik zachowania się wychowanka. Postawa patriotyczno-obronna ulega pewnym modyfikacjom w miarę, jak zmienia się otoczenie, a przede wszystkim jej podmiot. Jest ona niezbędna w urzeczywistnianiu samego siebie dla pełnego rozwoju osobowości według socjalistycznego ideału wychowania.

Wychowanie patriotyczno-obronne² nawiązując do postaw pewnych tradycji narodu stanowi swoisty rodzaj działalności społecznej w służbie Ojczyzny. Podejmuje ono z tradycji wszystko to, co było patriotyczne i służyło dobru Polski. Dziś przejawia się ono w wychowaniu dla przyszłości — w duchu umiłowania pokoju i każdego człowieka bez względu na rasę i narodowość. Umożliwiają ono wychowankom poznanie zdobycy socjalizmu, wysiłku narodu na rzecz obronności i nienaruszalności granic państwa. Pozwala kształtować wśród wychowanków postawy świadomego zaangażowania w pracy i działalności społecznej oraz przyjmowania powinności obronnej wobec swojej Ojczyzny. Znajduje ono odzwierciedlenie w ustawie zasadniczej, że „obrona Ojczyzny jest najświętszym obowiązkiem każdego obywatela”³.

Jednym z podstawowych zadań szkoły jest wychowanie patriotyczne, zespolone ściśle z wychowaniem obronnym młodzieży. Celem pracy w zakresie patriotyczno-obronnego wychowania jest przekonanie wychowanków, że działalność na rzecz obrony Ojczyzny stanowi najważniejszy obowiązek każdego obywatela naszego kraju. Istnieje potrzeba wyjaśniania uczniom konieczności aktywnego udziału w poczynaniach obronnych na rzecz kraju ojczystego. Obowiązki te polegają na zdobywaniu wiedzy i umiejętności z zakresu obrony i ochrony przed bronią masowego rażenia. Należy również zainteresować młodzież tradycjami oręża polskiego, działalnością poszczególnych rodzajów wojsk i zagadnieniami polityczno-obronnymi. Tego rodzaju wiedzę wychowankowie zdobywają w szkole na lekcjach z przedmiotów humanistycznych, a zwłaszcza na zajęciach z przysposobienia obronnego.

W roku 1980 przeprowadzono badania w jednej ze szkół podstawowych Białegostoku. Badaniami objęto ok. 200 uczniów klas VI—VIII, w celu uzyskania opinii na temat [metodą sondażu diagnostycznego] co młodzież tych klas sądzi o wychowaniu patriotyczno-obronnym w szkole. Chcąc na ten problem odpowiedzieć, należało sprawdzić wiedzę o przeszłości i terażniejszości (tab. 1).

Tabela 1.

Wydarzenia historyczne budzące dumę Polaka-patrioty

Lp.	Treść pytania	Ilość odpowiedzi w klasach			Ilość	%
		VI N = 68	VII N = 67	VIII N = 58		
1	Udział Polaków w II wojnie światowej	3	8	—	11	5,7
2	Udział Polaków w powstaniach narodowych	12	11	9	32	16,6
3	Udział Polaków w rewolucjach narodowo-wyzwoleńczych	9	9	10	28	14,5
4	Udział Polaków w I wojnie światowej	8	4	3	15	7,8
5	Walka o niepodległość w 1918 r. i w 1945 r.	5	12	4	21	10,9
6	Udział Polaków w walkach narodowo-wyzwoleńczych innych państw	3	6	9	18	9,3
7	Bitwa pod Grunwaldem	6	6	3	15	7,8
8	Walka o likwidację zacofania	8	3	—	11	5,7
9	Wojna obronna Polski w 1939 r.	4	5	8	17	8,8
10	Opór przeciw okupacji hitlerowskiej	3	6	8	17	8,8
11	Walka z zaborcami o zachowanie polskości	6	2	8	16	8,3
12	Walka o uprzemysłowanie kraju	2	3	1	6	3,1
13	Walka o rozwój kultury narodowej	1	5	2	8	4,1
14	Inne fakty historyczne	1	4	3	8	4,1

* Ilość odpowiedzi jest większa od ilości badanych, gdyż respondenci mieli możliwość wyboru kilku odpowiedzi.

Jak wynika z zestawienia, historia Polski w świadomości badanych uczniów przedstawia obraz bardzo zróżnicowany. Stosunkowo najlepiej znany jest okres powstań narodowych. Wydaje się, że mało poświęca się uwagi na okres historii najnowszej, a zwłaszcza okres II wojny światowej.

Oprócz poznawania historii przeszłości i teraźniejszości kraju ojczystego, w wychowaniu powinno się uwzględniać perspektywiczną przyszłość naszej Ojczyzny. Pozytywny obraz Ojczyzny w procesie kształtowania postaw patriotyczno-obronnych, stanowi podstawę nowoczesności wychowania⁴. Obraz przyszłości Ojczyzny powstaje na podłożu wiedzy i doświadczeń, w wyniku zachodzących zmian w wyobraźni wychowanków. Za pomocą wyobraźni uczeń przekształca uzyskane informacje o rzeczywistości, tworząc nowe całości. W rozwoju wychowanka wyobraźnia kształtuje się i zmienia. Spełnia ważną funkcję w poznawaniu prawdziwej rzeczywistości. W wychowaniu patriotyczno-obronnym powinno się tworzyć optymistyczny obraz przyszłej Polski uwzględniający rozwój nauki, techniki i kultury w ścisłym związku z ogólnoludzkim dorobkiem w tych dziedzinach.

Badając stosunek wychowanków do przyszłości Polski jaka zarysowuje się w ich wyobraźni, stwierdzono pewne niedopracowania wychowawcze. Badani podawali fantastyczne dane o Polsce przyszłości bez uwzględnienia realnej rzeczywistości. 73⁰/₀ badanych wykazało optymistyczne perspektywy przyszłości Polski, 8⁰/₀ widzi rzeczywistość bez zmian, a pesymistyczny obraz Polski w przyszłości przedstawiło 12⁰/₀ badanych; pozostałych (7⁰/₀) brak odpowiedzi. Takie psychiczne nastawienie może być stanem przejściowym, wywołanym oglądaniem filmami, czy zasłyszana rozmową wśród rówieśników lub osób dorosłych. Wśród pewnej części badanych uczniów wystąpił brak wiary w postęp i unowocześnienie gospodarki. Niepokój powstaje wśród uczniów w możliwość usprawnienia zarządzania państwem i podniesienie wydajności w rolnictwie.

Do podstawowych wymagań, dotyczących realizacji wychowania patriotyczno-obronnego, należy przekazywanie uczniom rzetelnej i pełnej wiedzy. Wiedza ta powinna dotyczyć tradycji narodowych, teraźniejszości i perspektyw dalszego rozwoju kraju. Podstawą wychowania patriotycznego są te wiadomości, które w całości wyjaśniają problemy, z którymi styka się uczeń w życiu codziennym, i o których dowiaduje się ze środków masowego przekazu. Jednocześnie wychowanie to nie może ograniczać się jedynie do krzewienia wiedzy o Ojczyźnie, lecz powinno zmierzać do kształtowania postawy świadomego zaangażowania w działalności społecznej i zawodowej oraz wkraczać w twórczą przyszłość.

Wychowanie patriotyczno-obronne w szkole podstawowej stanowi fundament kształtowania wśród uczniów świadomego zaangażowania. Jest ono również podstawą wychowania obronnego, obywatelskiego i internacjonalistycznego.

Wychowanie patriotyczno-obronne jest procesem planowo zorganizowanych i świadomie ukierunkowanych oddziaływań wychowawczych nauczycieli w zakresie kształtowania osobowości i postaw. Chcąc określić postawy patriotyczno-obronne uczniów należałoby dać odpowiedź na szereg następujących kwestii:

- 1) Jaki jest związek emocjonalny wychowanków z tradycjami narodowymi i krajem ojczystym?
- 2) Jaki jest poziom rozwoju moralnego uczniów badanego środowiska w szkole?
- 3) Jakie miejsce wśród celów stawianych przez uczniów zajmują sprawy Ojczyzny?
- 4) Jak uczniowie wyobrażają sobie wzór Polaka patrioty i ucznia-patrioty?

- 5) Jak uczniowie ustosunkowują się do haseł związanych z patriotyzmem i obronnością kraju?
- 6) Jaki jest stosunek młodzieży do tradycji i symboli narodowych stosowanych w obrzędowości szkolnej i harcerskiej?
- 7) Jaki wpływ wywierają posiadane wiadomości o kraju ojczystym na zachowanie w życiu codziennym?
- 8) Czy przysposobienie obronne w szkole pomaga w pracy dydaktyczno-wychowawczej w zakresie kształtowania postaw patriotyczno-obronnych młodzieży?
- 9) Czy wykorzystywane w pracy dydaktyczno-wychowawczej elementy kultury narodowej pomagają kształtować świadomość obronną młodzieży?

Spróbujmy obecnie poddać analizie wypowiedzi badanych uczniów, które wskazywałyby, jak zagadnienia patriotyczno-obronne są postrzegane na tle innych problemów posiadających wartość życiową. Jeśli przyjmiemy założenie, że uzyskane wypowiedzi respondentów nie będą stanowiły ich rzeczywistych zapatrywań życiowych, lecz jedynie sposób ich reagowania na określone hasła (wskaźniki) patriotyczne, to wydaje się, że materiał ten posiada dużą wartość poznawczą. Należałoby się zastanowić jakie wskaźniki patriotyczno-obronne wywołują pozytywne reakcje wśród badanych uczniów klas VI—VIII i jakie miejsce zajmują one wśród ich celów życiowych (tabela 2. i 3.).

Trudno jest „a priori” ocenić, jakie faktycznie postawy kryją się za tymi werbalnymi reakcjami i czy określone reakcje świadczą o emocjonalnej wrażliwości na poszczególne hasła (wskaźniki). Należy jednak sądzić, że reakcje uczuciowe są poprawne i młodzież prawidłowo klasyfikuje postawę patriotyczną*). Przedstawiony sondaż prowadzi do wniosku o konieczności prowadzenia dalszych i znacznie głębszych badań.

Interesujące są odpowiedzi uzyskane od uczniów na pytanie otwarte „jakie cechy przypisują wychowankowie sylwetce dobrego Polaka-patrio-

Tabela 2.

Wskaźniki emocjonalnej wrażliwości badanych uczniów

Lp.	Wskaźniki wywołujące pozytywne reakcje wychowanków	Grupa wiekowa badanych uczniów	
		13—15 lat	
		liczba	%
1	Wierność swojej Ojczyźnie	79	40,5
2	Umiłowanie Ziemi Ojczystej	54	28,0
3	Przywiązanie do narodu, którego jest się członkiem	26	14,5
4	Wierność swemu narodowi	19	9,5
5	Przywiązanie do swojej rodziny	11	5,5
6	Wierność uznawanym zasadom	4	2,0
	Razem	193	100,0

* Kontrowersje może budzić przywiązanie do innego kraju (narodu). Należy jednak zdać sobie sprawę, że na terenach wschodniej Polski zamieszkuje nieznaczny procent innej narodowości niż polska.

Tabela 3.

Wskaźniki wychowania patriotycznego i ich miejsce wśród celów życiowych badanych uczniów klas VI—VIII

Lp.	W czym objawia się mój patriotyzm?	Grupa wiekowa badanych wychowanków	
		13—15 lat	
		liczba	%
1	W przywiązaniu do rodzinnego kraju	83	43,5
2	W przywiązaniu do rodzinnej miejscowości	63	33,5
3	W przywiązaniu do najbliższych członków rodziny	17	8,0
4	W przywiązaniu do środowiska wychowania	13	6,5
5	W przywiązaniu ucznia do jego nauczyciela-wychowawcy	6	3,0
6	W przywiązaniu do innego kraju (narodu)	6	3,0
7	W przywiązaniu do własnej szkoły	5	2,5
	Razem	193	100,0

ty i ucznia-patrioty". Chodziło przede wszystkim o to czy badani wychowankowie pojmują patriotyzm tylko w duchu tradycyjnym (gotowość do walki i oddania życia za Ojczyznę) czy też wyraża on również ideał socjalistycznego patriotyzmu (twórcza i zaangażowana działalność mająca na względzie rozwój kraju ojczystego).

Merytoryczna analiza zebranego materiału wykazuje, że wszyscy respondenci postulują różne cechy charakterystyczne dla współczesnego Polaka-patrioty. Odrzucając rzadziej wymieniane cechy, można uzyskać sylwetkę zbliżoną do ideału. Idealny Polak-patriota to człowiek charakteryzujący się dobrą i wydajną pracą, aktywnością społeczno-polityczną, odważny, sprawny i silny, obdarzony szeregiem pozytywnych cech moralnych, a wśród nich na pierwszym miejscu znajduje się uczciwość. Patriota — w myśl opinii badanych — to człowiek gorąco miłujący swoją Ojczyznę, ofiarny pracownik dysponujący wysoką wiedzą społeczno-polityczną i dążący do poprawy warunków życia społecznego.

W modelu ucznia-patrioty respondenci wymieniają na czołowych miejscach takie cechy jak np. koleżeństwo, uczynność, gospodarność, odwaga, zdyscyplinowanie, pracowitość i dążność do uzyskiwania wysokich wyników w nauce i pracy społecznej. Uczeń-patriota kocha swoją Ojczyznę, interesuje się życiem politycznym, gospodarczym i kulturalnym kraju ojczystego*).

W modelu patriotyzmu — w opinii badanych — zanika jednorazowe poświęcenie życia dla wzniosłych celów. Na to miejsce wkraczają wartości rozsądnej gospodarności, rzetelnej pracy, postawy społecznej i zaan-

* Jest to model patriotyzmu „wszystkiego i niczego”, a więc nadto ogólny. Należy wnioskować, że edukacja młodego pokolenia jest nie zawsze właściwa, a potwierdzają to wyniki badań.

gażowanej oraz świadomej dyscypliny obywatelskiej. Respondenci dostrzegają obowiązki współczesnego człowieka i patriotyczne aspekty różnych jego czynów.

Postawa patriotyczna uczniów przejawia się również w stosunku do symboli narodowych i szkolnych. Wyniki badań przedstawia tabela 4.

Tabela 4.

Wartości wychowawcze symboliki narodowej i szkolnej

Lp.	Rodzaje symboli narodowych i szkolnych	Wzniosłość symboli w %
1	Ziemia polska (ojczysta)	22,1
2	Hymn narodowy	12,5
3	Orzeł Biały	11,6
4	Izba Pamięci Narodowej	10,4
5	Patron szkoły (bohater II wojny światowej)	9,5
6	Sztandar szkolny	8,0
7	Ślubowanie uczniowskie	7,3
8	Flaga państwowa	6,7
9	Grób Nieznanego Żołnierza	5,0
10	Sztandar wojskowy	3,6
11	Przysięga wojskowa	3,3
	Razem	100,0

Poziom zainteresowania uczniów problematyką związaną z symboliką narodową i szkolną nie budzi specjalnych zastrzeżeń. Większość badanych do najbardziej wzniosłych symboli zalicza ziemię ojczystą i symbole narodowe. Niepokoić może fakt, że na ostatnich pozycjach znalazły się wszystkie symbole czysto wojskowe. Wynika to najprawdopodobniej z niewiedzy czym dla żołnierza są te symbole^{*}). Wprawdzie przysposobienie obronne jest dopiero w klasie VIII, ale włączając w to pracę wychowawczą historyków i polonistów, ranga tych symboli jest zbyt niska. Analiza całej tabeli świadczy o prawidłowej pracy wychowawczej szkoły i nauczycieli-wychowawców. Nauczyciele w planowym oddziaływaniu na sferę emocjonalną uczniów, powinni brać pod uwagę wszystkie symbole narodowe i szkolne.

Wszechstronny rozwój osobowości ucznia realizowany jest nie tylko w działalności dydaktyczno-wychowawczej i społecznej, ale również poprzez uczestnictwo w życiu kulturalnym. Kultura wiąże emocjonalnie środowisko wychowanka z programem rozwoju kraju ojczystego. W programie tym kulturze przypada istotna funkcja w kształtowaniu właściwego stylu życia i urzeczywistniania socjalistycznych ideałów. Pozytywne wartości kultury kształtują jakość pracy, poprawne współzycie zbiorowe i socjalistyczne stosunki społeczne. Socjalistycznej kulturze wyznacza się wiodącą rolę w wychowaniu przyszłego społeczeństwa. Kultura kształtuje wrażliwość estetyczne wychowanków i jest czynnikiem pobudzającym do działania.

* Wydaje się, że wychowanie uczniów w tym kierunku jest niepełne i nauczyciele-wychowawcy nie bardzo zwracają na właściwą rangę tych symboli.

Naród polski przejął i upowszechnia wielowiekowy dorobek kulturalny poprzednich pokoleń. Dziedzictwo kulturowe wywierało w historii naszej Ojczyzny i wywiera nadal duży wpływ na kształtowanie oblicza ideowo-moralnego narodu. Właściwie eksponowane i interpretowane wartości kultury narodowej w sposób istotny wpływają na kształtowanie postaw patriotyczno-obronnych. Wyniki badań w tym zakresie ilustruje tabela 5.

Tabela 5.

Wpływ kultury narodowej na kształtowanie postaw patriotyczno-obronnych młodzieży w opinii nauczycieli

Lp.	Dziedziny kultury narodowej	Istotny wpływ w %
1	Film	51,1
2	Literatura	51,1
3	Telewizja	31,9
4	Pieśń	12,8
5	Prasa codzienna	12,8
6	Czasopisma	6,7
7	Poezja	6,4
8	Fotografika	4,8
9	Malarstwo	4,6
10	Muzyka	4,5
11	Radio	4,0
12	Teatr	2,1

Uwaga: Respondenci (50 nauczycieli) mieli możliwość odpowiedzi od 1—3, stąd suma odsetek jest większa od 100.

Stosunkowo wąskie badania nie mogą stanowić podstawy do pełnej analizy materiału i wyciągania wniosków. Wydaje się jednak, że nauczyciele właściwie podkreślili te elementy kultury narodowej, które w sposób istotny najbardziej wpływają na kształtowanie pozytywnych postaw patriotyczno-obronnych.

Współczesny patriotyzm młodzieży odbiega znacznie od tradycyjnych wzorów w tej dziedzinie. Młodzieży potrzebny byłby wzorec patrioty okresu pokojowego, a takich wzorców konstruktywnego działania brak. Tylko znikoma część młodzieży ma jasną świadomość obowiązków patriotyczno-obronnych współczesnego Polaka.

W realizacji procesu wychowania patriotyczno-obronnego wyłania się doniosły problem działań wychowawczych w oparciu o pozytywne wzorce osobowe. Chodzi o pokazanie uczniom takich wzorców osobowych, które pociągałyby młodzież do wiernej służby Ojczyźnie w warunkach pokojowej pracy i codziennego wypełniania podstawowych obowiązków.

Przeanalizowane badania sondażowe przeprowadzone wśród kadry dydaktyczno-wychowawczej i opiekunów organizacji społecznych współdziałających w wychowaniu patriotyczno-obronnym prowadzą do pewnych refleksji. Oto one:

- 1) Wydaje się, że dotychczas nie wypracowano jeszcze dostatecznych metod i form aktywizacji społecznej, które nasycone byłyby głębokimi treściami patriotyczno-obronnymi.
- 2) Nie dysponujemy jeszcze takim modelem wychowania patriotyczno-obronnego i społeczno-moralnego; który w pełni angażowałby wychowanka w sprawy Ojczyzny i dawałby mu świadomość aktywnego uczestnictwa w jej rozwoju.

Zasadniczym celem wychowania patriotyczno-obronnego nie jest tylko wdrażanie młodzieży do konstruktywnych działań. Chodzi również o wyrobienie przekonań i rozwinięcie takich uczuć, które będą pobudzały młodzież na co dzień do postępowania mającego na względzie przede wszystkim dobro Ojczyzny i narodu.

Treścią wychowania patriotyczno-obronnego jako zjawiska społecznego jest przygotowanie młodego pokolenia do pełnienia zadań i ról społecznych w przyszłości. Oznacza to potrzebę wiązania szkoły z życiem i wprowadzania uczniów w różne role społeczne jakie będą wykonywać w przyszłości. Fundamentem wychowania jest patriotyzm traktowany jako swoista złożona postawa społeczno-polityczna i moralna. Są to predyspozycje do określonego pozytywnego działania, spostrzegania i myślenia.

Patriotyzm traktuje się jako istotny element moralności człowieka. Opiera się on na określonej ideologii i od jego charakteru zależy sposób ujmowania Ojczyzny przez aktualny model Polaka-patrioty. Model ten uwarunkowany jest konkretną sytuacją polityczną i społeczno-ekonomiczną kraju. Patriotyzm współczesny wyraża się zatem w nieustannym dążeniu do postępu i rozwoju własnej Ojczyzny. Umacnia on wewnątrznie i zewnątrznie socjalistyczne państwa oraz zapewnia każdej jednostce możliwość realizacji jej własnej osobowości.

Integralną częścią wychowania patriotyczno-obronnego jest kształtowanie moralności młodzieży zgodnie z socjalistyczną ideologią. Wychowanie moralne obejmuje cały zespół problemów, które nauczyciel-wychowawca może realizować w procesie wychowania. Na pierwszy plan stawiać należy kształtowanie właściwego stosunku wychowanków do pracy, rozwijać uczucia społeczne i wyrabiać wrażliwość na krzywdę ludzką i niesprawiedliwość społeczną.

Wychowanie moralne sprzyja rozwojowi intelektualnej sfery życia psychicznego uczniów, ponieważ uczy ich właściwego rozumowania i należytej oceny zjawisk moralnych. Moralność rozumiana jest jako system norm, ocen i wzorców postępowania, regulujący wzajemne stosunki w społeczeństwie. Zrodziła się ona w procesie pracy jako zjawisko społeczne i swoista forma świadomości społecznej.

Swoistość wychowania moralnego polega na konieczności specjalnego oddziaływania na emocjonalną sferę życia psychicznego wychowanków. Uznawanie określonych ideałów i wartości moralnych (dobro narodu, wolność, suwerenność, sprawiedliwość społeczna) oznacza głęboką ideowość, która stanowi ukształtowaną postawę patriotyczno-obronną.

Postawa jako jeden z głównych elementów struktury osobowości reguluje stosunek człowieka do otoczenia (określonych zjawisk, gotowość do działania w określony sposób w stosunku do przedmiotów, osób i samego

siebie)*). Postawy patriotyczno-obronne młodzieży kształtują się przede wszystkim w wyniku konkretnych sytuacji (warunków) życiowych. Im korzystniej układają się te warunki, tym silniejsza przejawia się tendencja do akceptacji Ojczyzny takiej, jaka istnieje aktualnie.

Efekty pracy dydaktyczno-wychowawczej szkoły w zakresie wychowania patriotycznego zależą przede wszystkim od nauczyciela-wychowawcy. Nauczyciel stanowi podstawowe ogniwo w procesie kształtowania postaw patriotycznych młodzieży, ale ucznia wychowuje nie tylko nauczyciel. W permanentnym procesie wychowania bierze udział rodzina, grupy rówieśnicze, organizacje uczniowskie, społeczno-polityczne, zakłady pracy i instytucje wychowawcze, środowisko, środki masowego przekazu itp.⁵.

Środowisko szkolne jako instytucja kształcąco-wychowująca zobowiązane jest wpływać na pogłębianie wiedzy i świadomości obronnej wychowanków. W pracy wychowawczej w szkole należałoby w szerszym zakresie wykorzystywać środki masowego przekazu⁶. Wszystkie zamierzenia dydaktyczno-wychowawcze powinny zmierzać do wychowania ideału wychowania socjalistycznego — współczesnego Polaka-patrioty⁷.

Aktualność postaw patriotycznych może być rozpatrywana na tle konkretnych warunków życia danego społeczeństwa. Niebezpieczne jest przenoszenie zarówno samych wzorów, jak i stosowanych metod wychowawczych ze społeczeństw posiadających odrębną historię i będących w innej fazie rozwojowej oraz żyjących w odmiennych warunkach polityczno-gospodarczych. Postawę patriotyczno-obronną należy traktować jako dyspozycję wyuczoną w toku działalności własnej i ukształtowaną przez nauczycieli-wychowawców w procesie dydaktyczno-wychowawczym. Na jej jakość zasadniczy wpływ wywierają czynniki zewnętrzne, które wytwarzają określone bodźce poprzedzające wewnętrzną motywację wychowanka.

Patriotyzm w postaci postawy ukształtowanej jest ideałem wychowawczym, do którego wychowawca powinien uporczywie dążyć. Zasadniczym źródłem powodzeń w wychowaniu patriotyczno-obronnym jest przekonanie o słuszności działania, gdyż wychowawca może ukształtować taki model jaki sam reprezentuje. Stąd w badaniach sondażowych ograniczenie się tylko do opinii respondentów nie może stanowić podstawy do wyciągania ostatecznych wniosków. W opinii wyraża się jedynie ocena określonych zjawisk, a nie element dążeń i wzór postawy pożądanej.

Analiza struktury postaw patriotyczno-obronnych prowadzi do wniosku, że wyróżniają się one spośród postaw społecznych cechami szczególnymi. Postawy te są postawami zaangażowanymi w działalności i służbie własnemu narodowi i krajowi. Postawę taką może reprezentować tylko ten, kto jest w pełni przywiązany do kraju ojczystego, kto ma szacunek do tradycji narodowych i potrafi brać z nich to, co jest najbardziej wartościowe w teraźniejszości. Prawdziwym patriotą jest ten, kto przejawia poczucie odpowiedzialności za wielostronny rozwój Ojczyzny, jej bezpieczeństwo i przyszłe miejsce w świecie.

Przebieg procesu wychowania patriotyczno-obronnego jest prawidłowy tylko wtedy, gdy uwzględnia poszczególne etapy rozwojowe wychowanka. Proces ten winien uaktywniać ucznia i stwarzać takie sytuacje,

* Postawa patriotyczno-obronna oparta jest na zasadach miłości i przywiązania do ojczyzny i własnego narodu wyraża się w gotowości do poświęceń i obrony jej przed wrogiem wewnętrznym oraz napaścią z zewnątrz.

w których przedmiot wychowania staje się tego podmiotem. Tworzenie odpowiednich sytuacji wychowawczych wyzwała u młodzieży autentyczne zaangażowanie.

Za najbardziej podstawowe cechy współczesnego Polaka-patrioty⁸ żyjącego w społeczeństwie socjalistycznym należy uznać te, które określiłyby jednostkę optymalnie przygotowaną do życia w postulowanym społeczeństwie. Wzór osobowy człowieka (ideał wychowania), posiadający określone cechy, które należy uznać za pożądane, stanowią zestaw zmiennych osobowościowych. Z tego wzorca patrioty wynika model jednostki o pożądanej postawie do naśladownictwa.

Model określony jest przez zespół pożądanych norm zawierających zachowanie się w konkretnych warunkach (sytuacjach), natomiast wzór stanowi dostrzeżoną w życiu formę zachowań. Wzory patriotycznych zachowań powinny przekształcić się w modele, które należałoby propagować wśród młodzieży. Proces zmian wzorców osobowych jest procesem stopniowym i ciągłym, a czasem nawet długotrwałym.

W dziedzinie wychowania patriotyczno-obronnego można wykorzystywać wzorce i modele czynów i zachowań patriotycznych przekazanych przez historię i literaturę piękną. Jednocześnie należałoby tworzyć modele współczesne, odpowiadające aktualnej sytuacji społeczno-politycznej, ale na obecnym etapie jest to niezmiernie trudne. Modele w wychowaniu spełniają podwójną funkcję. Po pierwsze — wykreślają syntetycznie ujęty program wychowania, a po drugie — dają jednocześnie możliwość porównywania uzyskanych wyników z wartościami zamierzonymi.

Dotychczasowa praktyka pedagogiczna i prowadzone badania wykazują, że proces oceny efektów pracy wychowawczej szkoły⁹ jest trudny i wymaga od badającego głębokiej wiedzy pedagogicznej i psychologicznej, kultury i taktu pedagogicznego. Należy jednak sądzić, że podejmowane prace w kierunku ustalenia pewnych wskaźników dla określenia efektów wychowania, zmierzają do usprawnienia i unowocześnienia procesu wychowawczego szkoły.

Wyniki badań wykazały, że rezultaty pracy środowiska szkolnego zależą od wielu czynników. Do nich zaliczyć można między innymi pracę nauczyciela-wychowawcy, jego osobowość, uzdolnienia, możliwości, umiejętności i zaangażowanie, stosowne formy organizacyjne, metody i środki pracy wychowawczej. Przy tym ważną funkcję spełniają warunki pracy i panująca atmosfera w środowisku szkolnym oraz czynniki socjalizacyjne i elementy składowe wychowania patriotyczno-obronnego¹⁰.

PRZYPISY

¹ J. Bogusz, Z. Kosyrz, *Kształtowanie postaw patriotyczno-obronnych młodzieży*, Warszawa WP, 1979, ss. 44 i 47—59

² Op. cit., ss. 25 i 33—41; *Działalność Resortu Oświaty i Wychowania w zakresie obronności*, Warszawa MOiW, 1975, s. 12—13; B. Suchodolski, *O wychowaniu patriotycznym*. *Życie Szkoły* 1969, nr 7—8, s. 1—3

³ Konstytucja PRL z 1952 r. uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 VII 1952 r. (DzU 1976, nr 7, poz. 36), art. 92, ust. 1

⁴ B. Suchodolski: op. cit., s. 3

- ⁵ I. Jundziłł: Wychowanie patriotyczne w rodzinie. *Nowa Szkoła* 1969, nr 8—9, s. 50—53; M. Kozakiewicz, Miejsce rodziny w ogólnospołecznym systemie wychowania, *Ideologia i Polityka* 1976, nr 12, s. 78—84; W. Pomykało, Wychowanie patriotyczne i internacjonalistyczne, *Wychowanie* 1962, nr 17, s. 8; Z. Rybicki, Problemy patriotycznego wychowania młodzieży, *Wychowanie* 1970, nr 1, s. 3—5
- ⁶ J. Bogusz, Z. Kosyrz: op. cit., s. 116—128
- ⁷ T. Siuda, Model nauczyciela przysposobienia obronnego a ideowość, *Przysposobienie Obronne w Szkole* 1979, nr 1, s. 31
- ⁸ K. Kotłowski, Rzecz o wychowaniu patriotycznym, Ossolineum, Wrocław—Warszawa 1974, s. 17; H. Muszyński, Niektóre problemy kształtowania postaw patriotycznych dzieci i młodzieży, *Kwartalnik pedagogiczny* 1966, nr 3, s. 43; W. Pomykało, Kształt ideału wychowawczego w PRL w latach 1944—1976, Warszawa KiW, 1977, s. 398
- ⁹ J. Czerwiński, Patriotyczne i obywatelskie wychowanie w szkole, [w:] System wychowawczy szkoły podstawowej, pr. zb. Warszawa—Poznań PWN, 1974, z. 3, s. 114—119:1; P. Sarna, Z. Sułek-Borzykowska, Kierowanie pracą wychowawczą szkoły, [w:] System wychowawczy..., Warszawa—Poznań 1978, Zeszyt 12, s. 146—156
- ¹⁰ T. Bieniasz, T. Siuda, Wychowanie patriotyczno-obronne młodzieży w XXX-leciu PRL, *Przysposobienie obronne w szkole* 1974, nr 5, s. 173; J. Bogusz, Z. Kosyrz, op. cit., s. 91—128

Резюме

ПАТРИОТИЧЕСКОЕ И ОБОРОННОЕ ВОСПИТАНИЕ В ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЕ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Патриотическое воспитание является базой военного воспитания и всегда обозначало любовь к родной стране, приверженность к его материальным достижениям, чувство сильной связи человека с другими людьми. Представленная характеристика деятельности начальной школы, с особым учётом применённых форм, методов и средств патриотического и военного воспитания не использует всей богатой области воспитания.

Собранный эмпирический материал подтверждает, что проведённая в исследуемой в школьной среде воспитательная работа даёт воспитанникам богатую информацию по истории родной страны, его современных достижений и обороноспособности Польши. Воспитательное воздействие учителей имеет тоже влияние на рост заинтересованности воспитанников проблемами общественной и оборонной деятельности.

PATRIOTIC AND DEFENSE EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL EDUCATION SYSTEM

Summary

Patriotic education as basis of defensive readiness has always meant love towards the the native country, attachment to the material and cultural output and a feeling of strong link with other people. The presented characteristics of the primary school activity schowing applied forms, methods and means of patriotic and defesive education does not cover all aspects of this rich and most important domain of education. The collected empirical material has proved that the pedagogic work in the examined school enviroment gives pupils rich information about the nation's history, contemporary achievements and defensive power. Teachers can also draw the pupils attention and interests to the problems of social and defensive activity.